

колетиди / Г.З. Осичнюк. – К.: Наук. думка, 1970. – 159 с.
18. Шмелев Д.Н. Введение / Д.Н. Шмелев // Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982. – С. 3-44.
19. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д.Н. Шмелев. – М.: Просвещение, 1977. – 335 с.
20. Шовковий В.М. Латинська мова для агробіологів : метод. посібник для студентів агробіологічного профілю / В.М. Шовковий. – К.: НАУ, 2001. – 180 с.

Список умовних скорочень

ЕН – ентомологічна номенклатура

ЛО – лексична одиниця

МКЗН – Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури

Снісаренко Я.С., викл.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті розглядаються методи дослідження суспільно-політичної лексики на прикладі української та англійської мов. Проаналізовано дослідження суспільно-політичної лексики за лексико-семантичними полями.

Ключові слова: методи, суспільно-політична лексика, лексико-семантичне поле, лексична одиниця.

The article deals with the analyses of the methods of investigation of socio-political lexicon the example of the Ukrainian and English languages. The investigation of socio-political lexis within lexical-semantic fields is analyzed.

Key words: methods, socio-political lexis, lexical-semantic field, lexical unit.

В статье рассматриваются методы исследования общественно-политической лексики на примере украинского и английского языков. Проанализировано исследование общественно-политической лексики по лексико-семантическим полям.

Ключевые слова: методы, общественно-политическая лексика, лексико-семантическое поле, лексическая единица.

Особливість лексичної підсистеми мови, на відміну від інших її підсистем, полягає у відкритому характері, зумовленому тісними зв'язками лексичного складу мови з дійсністю. Лексичні зв'язки кожної мови мають двобічний характер. З одного боку, у лексичному складі мови відображаються різні зміни, які відбуваються в житті суспільства, а з іншого – "лексико-семантичні новотвори, викликані потребами номінації нових предметів і явищ дійсності" [6, с. 6-7]. Однією з активних сфер мовлення в сучасній комунікації, є політична. Вона характеризується особливими інтенціями, прагматичним ефектом, уживанням специфічних мовних засобів, своєрідною побудовою тексту. Разом із підвищеним інтересом до дослідження політичної комунікації, до аналізу закономірностей комунікативної діяльності зростає увага до вивчення політичної лексики, оскільки вона відображає одну з важливих для сучасного суспільства сфер життя – політичну. На сьогодні суспільно-політична лексика української мови досліджена доволі ґрунтовно. Натомість відсутні наукові розвідки, присвячені суспільно-політичній лексиці української та англійської мов у зіставному аспекті.

Аналіз сучасної суспільно-політичної лексики став можливим завдяки ретельній розробці теорії лексичної семантики у вітчизняній лексикології. Основними проблемами вивчення цієї лексичної підсистеми мови є, перш за все, питання лексичної семантики, особливо синонімія та полісемія слів, лексична сполучуваність слів тощо.

Дослідженням поняття "суспільно-політична лексика" займалися багато як українських (А.А. Бурячок, В.В. Жайворонок, А.В. Капуш, Т.П. Клімушенко, О.О. Мороз, І.В. Холяк), так і зарубіжних (В.І. Акімова, А.С. Белая, М.К. Гарбовський, Л.О. Жданова, С.Г. Капралова, Т.Б. Крючкова, І.Ф. Протченко, Н.Г. Юзефович, Д. Камерон, В. Дікман, Х. Ласвел, Г. Клаус) лінгвістів.

При вивченні суспільно-політичної лексики увага лінгвістів концентрується на проблемах її становлення та збагачення в певний історичний період, а лінгвістична інтерпретація мовних

змін є недостатньою. Семантичні процеси, що виникають у цій групі лексики, менш досліджені, хоча вивчення закономірностей семантичних модифікацій лексичних одиниць у процесі їхнього функціонування належить до кола актуальних проблем лінгвістики, оскільки дозволяє простежити тенденції та способи розвитку семантики слова. Дослідження такої активної лексичної категорії, як суспільно-політична лексика, сприяє розумінню мовних явищ, зумовлених еволюцією семантики лексичних одиниць в українській мові.

Мета статті – визначення методів дослідження суспільно-політичної лексики української та англійської мов; проаналізувати особливості дослідження суспільно-політичної лексики за лексико-семантичними полями.

Паралельним дослідженням двох чи кількох мовних систем займається зіставна лінгвістика. Вона вивчає мовні системи на всіх рівнях незалежно від генетичної та типологічної належності досліджуваних мов з метою виявити їхні структурні та функціональні особливості, подібні і відмінні риси.

У своїх роботах С.М. Кришталь відводить важливе місце зіставленню серед прийомів вивчення дійсності. Як загальнонаукова пізнавальна операція, воно лежить в основі суджень про подібності або відмінності аналізованих об'єктів [10, с. 12]. Зіставлення дає змогу простежити тенденції розвитку лексико-семантичної системи кожної із досліджуваних мов.

Джерела зіставного вивчення мовних культур беруть початок у лінгвістичній філософії В. фон Гумбольдта, який вважав, що порівняльне вивчення мов лише в тому разі зможе привести до правильних та суттєвих висновків про мову, розвиток народів і становлення людини, якщо воно стане самостійним предметом, спрямованим на виконання своїх завдань і досягнення цілей [5, с. 9].

Повний зіставний аналіз лексико-семантичних систем мов, як відомо, повинен включати зіставлення на всіх рівнях лексико-семантичної системи (рівень значень, лексем, лексико-семантичних груп (далі ЛСГ), лексико-семантичних полів (далі ЛСП)). Важливою умовою зіставних досліджень вважається системність – "порівняння не може спиратися на штучно

ізолювані одиниці, воно має виходити із системних відношень елементів мови..." [13, с. 9].

Без урахування системних зв'язків та ієрархічних відношень на всіх рівнях (семному, семемному, лексемному, лексико-семантичних груп, лексико-семантичних полів) неможливе проведення достовірного лексико-семантичного аналізу досліджуваних мов, оскільки значеннєвість мовної одиниці є основною категорією контрастивної лінгвістики і визначається місцем мовної одиниці в певній системі. В.М. Ярцева вказує на те, що це пов'язано не лише з багатозначністю, "а також із тим, що навіть однозначні слова не існують у мові ізолювано, а входять у малі лексичні системи"[14, с. 12].

Важливим є питання про те, що потрібно зіставляти при проведенні контрастивного аналізу лексичної семантики. Відповідно до принципу системності зіставлення ізолюваних лексем не є продуктивним. Оскільки значення слова зумовлюється певним чином його місцем у лексико-семантичній системі, то зіставлятися повинні лексико-семантичні групи і поля, а також парадигматичні об'єднання – синонімічні, антонімічні.

Викладаючи свої думки, У.К. Юсупов визначає такі теоретичні завдання, які повинні вирішувати зіставні дослідження: 1) з'ясування подібностей та відмінностей між досліджуваними мовами; 2) виявлення тих ознак аналізованих мов, які залишилися непоміченими при вивченні однієї мови; 3) дослідження характерних для певної мови тенденцій; 4) визначення системних відповідностей / невідповідностей між мовами (визначення міжмовних еквівалентів та лакун); 5) аналіз взаємодії та взаємозбагачення досліджуваних мов (у випадку їх постійного контактування); 6) установлення можливості причин основних подібностей та відмінностей [13, с. 6].

Кожна мова має свої національні особливості, які найбільш виразно проявляються в лексичній системі. Вона відображає процеси, що відбуваються в соціальній дійсності, навколишньому світі в результаті осмислення їх суспільством. Тому важливим є вивчення лексичного складу мов у порівнянні, оскільки саме лексика відтворює своєрідність національного світосприйняття.

Підтвердженням сказаному наведемо тезу Г. Вежбицької про те, що лексико-семантичні системи різних мов унікальні та культурно специфічні, вони є скарбницею національного багатства народу в мові [3, с. 18]. Звідси випливає об'єкт зіставного методу – "не окремі слова – кореляти, а їхні системні угруповання – лексико-семантичні поля, що уможливило виявлення спільного і відмінного в досліджуваних лексико-семантичних системах" [8, с. 3].

Слід зазначити, що в науковій літературі спостерігається непослідовність при вживанні термінів, які позначають ті чи інші лексичні об'єднання. Так, один і той самий автор може називати певну групу лексики (у нашому випадку сукупність лексичних одиниць, що виражають поняття суспільно-політичної сфери) то "лексико-семантичним полем", то "лексико-семантичною групою".

Складність відповіді на запитання, чи можна вважати суспільно-політичну лексику лексико-семантичним полем, полягає в тому, що в мовознавстві поняття "лексико-семантичне поле" не знайшло однозначного витлумачення. Крім того, серед лінгвістів не існує єдиної точки зору щодо співвідношення понять "лексико-семантичне поле" і "лексико-семантична група". Ситуація ускладнюється ще й тим, що деякі дослідники, аналізуючи ті чи інші лексико-семантичні об'єднання, або взагалі не розмежовують ці поняття, або послуговуються лише одним із них.

Одним із критеріїв розмежування цих двох понять виступає наявність / відсутність спільних лінгвістичних характеристик (наприклад, ЛСГ визнається винятково мовним явищем, тоді як ЛСП, у свою чергу, розглядається як структура, що виражає екстралінгвальні зв'язки, які існують між реаліями). Наступним критерієм є кількість лексичних одиниць, які входять до складу певних лексичних об'єднань. Так, ряд мовознавців вважають ЛСП більш ширшим об'єднанням порівняно з ЛСГ. Таким чином, відповідь на поставлене запитання буде залежати від нашого визначення відповідних термінів, насамперед поняття лексико-семантичного поля.

Розвиток теорії ЛСП має досить тривалу історію. Її основоположником вважається німецький дослідник І. Трір. Він

визначив лексико-семантичне поле як "групу слів, що тісно пов'язані за змістом і у своїй залежності визначають значення один одного" [16, с. 189]. Теорію поля розвивали зарубіжні і вітчизняні лінгвісти. Так, український мовознавець М.П. Кочерган розглядає семантичне поле як сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, що об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають понятєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ [9, с. 366].

Вивчаючи семантичне поле краси у французькій мові, О. Дукачек сформулював основні принципи дослідження семантичних полів. Він зазначав, що поля різних мов характеризуються як відмінними, так і спільними елементами, що пояснюється подібністю сприйняття дійсності в різних народів [15, с. 17].

Семантичні поля двох мов ніколи не збігаються, їхні складові частини рідко є еквівалентними, тому що зафіксовані елементи реальності в одній мові не повторюються в такій же формі в іншій мові. Основним завданням при зіставленні семантичних полів є дослідження того, як саме відбувається структурування позамовної дійсності в досліджуваних мовах.

Цілком очевидно, що суспільно-політичну лексику можна розглядати як сукупність лексико-семантичних полів, адже її складові елементи об'єднуються семантичним компонентом, який виражає значення "той, що стосується суспільно-політичного життя" і є досить компактною частиною словника.

Семантичне поле – об'єднання слів за тематичною ознакою на основі їхніх екстралінгвальних характеристик. До складу суспільно-політичної лексики двох досліджуваних мов входять лексико-семантичні поля різнорідних за своїм значенням лексичних одиниць, об'єднаних однією широкою тематичною сферою – сферою суспільно-політичних відносин. Проте треба зазначити, що категоріальне значення більшості семем суспільно-політичного змісту має відносний та абстрактний характер. Це дає право відносити їх до одиниць семасіологічного типу, а "складність природи лексичного значення зумовлює можливість об'єднання слів як за

екстралінгвальними ознаками, так і за суто мовними, в основі яких лежать внутрішньомовні зв'язки" [8, с. 7].

Досліджувані мовні системи належать до різних типів, а зіставлення мов різних типів безвідносно до їхніх генетичних зв'язків становить найбільшу цінність для будь-якого дослідження, оскільки значною мірою сприяє правильному розумінню значення аналізованих мовних явищ.

Лексико-семантичне поле розуміємо як сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників), що відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [9, с. 225]. У нашому випадку – це лексико-семантичні поля на позначення суспільно-політичної лексики. Далі лексико-семантичні поля розгалужуються на мікрополя (менші за обсягом сукупності лексичних одиниць, об'єднані спільністю змісту). Мікрополя, у свою чергу поділяються на лексико-семантичні групи – об'єднання слів у межах одного лексико-семантичного поля, які мають спільні мовні характеристики (словотвірні, морфологічні) і спільний компонент значення, більш конкретний, ніж у слів одного лексико-семантичного поля.

Елементи досліджуваних лексико-семантичних полів суспільно-політичної лексики становлять досить складні угруповання мікрополів та ЛСГ. Структурування цих угруповань здійснюється шляхом розподілу всієї сукупності лексичних одиниць суспільно-політичної тематики на мікрополя та ЛСГ за ознаками спільності компонентів значення на одному ступені розподілу. Лексико-семантичні групи, які виділяються на останніх етапах розподілу, мають власну внутрішню організацію, але не поділяються далі на менші об'єднання на тих же підставах, що й ширші мікрополя, оскільки такий розподіл призводить до розпаду лексико-семантичної групи на окремі лексичні одиниці чи невеликі групи .

ЛСГ, які є останнім щаблем розподілу лексичних угруповань, – це не лише підбір близьких за значенням слів. Вони характеризуються глибинним пізнавальним змістом. Слова, які входять до їх складу, відкривають те, що можна назвати "картиною життя" (або "картиною світу"): вони

номінують її певну вузьку ділянку, інформують про неї і змальовують її.

Найменша одиниця, що існує у складі лексичної системи мови і, зрештою, є кінцевою метою аналізу в лексичній семантиці, – це значення слова (словозначення), або семема. Для однозначного слова семемою є власне його значення, для багатозначного – одне з його значень, кожне значення окремо. На думку Р.О. Будагова, взаємодія між словами відбувається не на рівні самих слів як цілісних одиниць мови, а на рівні окремих значень цих слів, які будують у кожній із зіставлюваних мов складну семантичну структуру [2, с. 123]. У лексичній системі мови слово існує у двох виявах: як одиниця лексематичного порядку – лексема, що розуміється як слово в сукупності всіх його значень і форм, і як одиниця лексико-семантичного порядку – семема, або лексико-семантичний варіант слова, тотожний за змістом окремому значенню слова [7, с. 6]. За визначенням О.С. Ахманової, лексема – це слово, структурний елемент мови, як слово-тип (словесна одиниця в мовленні), а семема – це значення слова, його мовленнєвий зміст [12, с. 24].

Основною одиницею в порівняльних дослідженнях лексикологічних систем слід визнати семему, або окреме значення лексеми. Це можна пояснити тим, що, по-перше, окреслене лексичне значення, виділяється на рівні семеми, яка виступає як актуальний семантично розчленований знак відносно інваріантного слова-лексеми. По-друге, виділення слова-значення, або семеми, як основної одиниці зіставної лексикології узгоджується з реальною процедурою пошуку лексичної відповідності при виявленні спільних та специфічних рис у семантичній структурі мов у теоретичному і практичному відношенні, наприклад, у процесі перекладу з однієї мови на іншу. Семема репрезентує слово як лексико-граматичну одиницю, яка об'єктивує мисленнєвий зв'язок із поняттям та референтом, тому вона не є одиницею лише семантичного рівня. Безперечно, такий статус семеми виводить її за межі значення на новий рівень комунікації в аспекті мовної особистості. Отже, саме семема може стати головним поняттям нової орієнтації семасіології.

Основним змістом семеми є лексичне значення, що є єдиним у слові, але воно може складатися з декількох потенційних типових сполучень, що з різних боків характеризують єдине змістове ціле, зумовлене процесом узагальнення єдиної спрямованості, і становлять лексичне значення слова. Ми погоджуємося з твердженням І.В. Арнольд, яка акцентує увагу на тому, що семантична структура визначається не як кількість властивих слову значень, а як кількість можливих для слова лексико-семантичних варіантів [1, с. 30].

Метод компонентного аналізу в різних варіантах лежить в основі семантичних досліджень. Семантичний компонент (сема) разом із лексичною парадигмою (полем) є одним із найважливіших параметрів, відповідно до якого може здійснюватися дослідження лексико-семантичних систем двох мов, тобто коли кожний елемент займає місце, зумовлене відношенням його сем до відповідних компонентів інших елементів семантичного поля. У сучасній семасіології існують різні підходи до розуміння семантичного компонента, особливо багато питань викликає проблема членування семи. Ряд мовознавців розглядає сему як одиницю граничного рівня членування значення, як мінімальний, далі неподільний елемент. Інші вчені розуміють сему як семантичний мікрокомпонент, який відображає конкретні ознаки явища, що позначається словом.

У статті виходимо з того, що семантичними компонентами є елементи змістової сторони мови, які відображають різні види інформації про навколишнє середовище, виражаються словом чи словосполученням, відокремлюють одне значення від інших. Залежно від важливості при диференціації об'єктів семантичні компоненти, які вживаються для відображення цих відмінних ознак, набувають різної вагомості у структурі значення слова.

Компонентний аналіз дає змогу дослідити змістову сторону слова, розкласти і представити значення як систему найменших неподільних елементів змісту. Цей метод може використовуватися як для вивчення семантичної структури слова, так і для дослідження подібності та близькості між словами, визначення семантичних зв'язків між ними.

Використання компонентного аналізу дає змогу порівнювати окремі фрагменти лексики однієї чи кількох мов у синхронічному чи діяхронічному аспектах. Компонентний аналіз дозволяє розкрити особливості семантичної структури одиниць, виявляючи, чи слово в одній з мов має семантичний компонент, якого не має співвідносне слово в іншій мові. Основою більшості досліджень, що проводяться з використанням методу компонентного аналізу, є опис (тлумачення) значень слів, який подано в різних тлумачних та енциклопедичних словниках. У цьому контексті, заслуговує на увагу теза О.О. Мороз: "Компонентний аналіз, взагалі, часто використовується не як дослідницький метод, а як метод систематизації вже наявних відомостей про значення" [11, с. 44].

Семантичний компонент – це частинка, яка є дискретною одиницею значення, за допомогою якої людина характеризує різноманітні моменти свого життя, елементи навколишньої дійсності, соціальної структури, професійної діяльності. У роботах В.Г. Гака звертається увага на те, що кожна сема є відображенням у свідомості носіїв мови рис, об'єктивно притаманних денотату чи приписаних йому певним мовним середовищем, і тому воно є об'єктивним стосовно кожного мовця [4, с. 5]. Сема виражає певне відношення, яке існує в об'єктивній дійсності, семема – пучок сем, що передають уже певну ознаку об'єктивної дійсності.

Семантичні компоненти визначають ступінь подібності і відмінності слів, дають можливість повною мірою розкрити весь обсяг значення і внутрішньої структури слів та встановити семантичні зв'язки між значеннями однієї одиниці чи між різними лексичними одиницями.

Таким чином, системний опис лексико-семантичних систем неспоріднених української та англійської мов має важливе практичне значення, оскільки дозволяє глибше дослідити специфіку лексико-семантичних систем кожної з досліджуваних мов і дає матеріал для типології та виявлення мовних універсалій. Перспективами подальших досліджень є проведення повного зіставного лексико-семантичного аналізу

суспільно-політичної лексики української та англійської мов за лексико-семантичними полями.

1. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования (на материале имени существительного) / Арнольд И.В. – Л. : Просвещение, 1966. – 192 с.
2. Будагов Р.А. Язык, история и современность / Будагов Р.А. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1971. – 299 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Вежбицкая А. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
4. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике / В.Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике : [под ред. А. Н. Леонтьева]. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXV. – С. 5-7.
5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
6. Жлуктенко Ю.О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю.О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики [зб. наук. праць]. – К., 1979. – С. 6-7.
7. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика : проблеми і методи дослідження / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 1996. – № 2 – 3. – С. 4-7.
8. Кочерган М.П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М.П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – Вип. 5. / [відп. ред. М.П. Кочерган]. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 3-8.
9. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства / Кочерган М.П. – К. : ВЦ "Академія", 2006. – 424 с.
10. Кришталь С.М. Структурно-семантичний аналіз метафорических термінів подъязыка финансов в английском и украинском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.17 / Кришталь Светлана Михайловна. – Донецк, 2003. – 218 с.
11. Мороз О.О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика: семантика, структура, динаміка : дис. канд. філол. наук : 10.02.03 / Мороз Олена Олександрівна. – К., 2005. – 160 с.
12. Основы компонентного анализа / [О.С. Ахманова, М.М. Глушко, И.В. Гюббенет и др.]. – М. : Наука, 1969. – 34 с.
13. Юсупов У.К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина / У. К. Юсупов // Методы сопоставительного изучения языков / [отв. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1988. – С. 6-11.
14. Ярцева В.М. О сопоставительном методе изучения языков / В.М. Ярцева // Филологические науки. – 1960. – № 1. – С. 13-14.
15. Duchacek O. Le champconceptuel de la beaute en fracaismoderne / Duchacek O. – Praha, 1960. – P. 11-27.
16. Trier J. Aufsätze und Vortrage zur Wortfeldtheorie / Trier J. – The Hage. – Paris, 1973. – 216 S.